

Positieve alternatieven voor ‘land grabbing’

Samenvatting (6 pag) van een Engelstalige paper (26 pag.) van TNI (Trans National Institute)
“Positive Investment Alternatives to Large-scale Land Acquisitions or leases” by Sylvia Kay
Nederlandse samenvatting door Greet Goverde,
Platform Aarde Boer Consument, www.aardeboerconsument.nl

1. ER IS GEEN ALTERNATIEF?

Onder het mom van ‘modernisering’ en ‘globalisering’ zijn *alternatieven* voor de grootschalige en commerciële monocultuur-landbouw de laatste decennia steeds terzijde geschoven. Maar die alternatieven zijn er wél. En waarom zouden die alternatieven zich nog moeten bewijzen? Het is duidelijk dat het door bedrijven gerunde scenario zijn beloftes niet inlost. Kleinschalige gezinsbedrijven voeden juist de wereld: zij produceren voedsel voor 70% van de wereldbevolking, hoewel ze wereldwijd slechts 25% van de landbouwgrond hebben. Daarop produceren ze 70% van alle cassave, 70% van alle bonen, 46% van de maïs en 34% van de rijst, 58% van de melk, 50% van het kippevlees, 59% van het varkensvlees en 30% van het rundvlees. Bovendien is de zogenaamde efficiëntie van de grootschalige landbouw niet houdbaar als je daar de kosten voor energie en subsidies in verdisconteert.

De kleine boeren zelf zijn de grootste investeerders in de landbouw. Dat blijkt duidelijk uit twee documenten die de laatste jaren zijn gepubliceerd: de ‘Right to Food’ serie van Olivier de Schutter, UN special rapporteur voor het Recht op Voedsel, en het IAASTD rapport uit 2008 dat concludeert: ‘business as usual’ is geen optie meer; een paradigma-verandering in de richting van agro-ecologische, duurzame biologische en veerkrachtige landbouw is heel hard nodig’.

De ‘mensenrechten’ benadering draagt overheden op het Recht op Voedsel te respecteren, beschermen en erin te voorzien. . Dat geldt ook voor de buitenlandse activiteiten van privé-ondernemingen die onder de jurisdictie van die overheden vallen. . Soms beweren staten dat meer werkgelegenheid of algemene economische groei opwegen tegen het recht op voedsel voor iedereen, maar dan is er altijd nog de plicht te *voorzien in* het Recht op voedsel ‘. Er zijn lijstjes opgesteld waaraan investeringen in dit opzicht moeten voldoen: investeringen moeten o.a. leiden tot meer toegang tot voldoende voedsel en grondstoffen, ook voor toekomstige generaties; tot meer kennis en duurzamer productiemethodes; tot meer deelname aan het besluitvormingsproces en meer rechtszekerheid. In dit licht bezien is het duidelijk dat het huidige systeem, dat gereguleerd wordt door het ‘Agreement on Agriculture’ van de WTO niet alleen in gebreke blijft maar zelfs structureel de armste groepen benadeelt.

2. CASE-STUDIES over POSITIEVE ALTERNATIEVEN

2.1 Grond(bezit) en inkomen uit landbouw

Boeren investeren en innoveren constant vanwege veranderende landbouwpraktijken, ze zijn dus geen achterblijvers of ‘anti-modern’. Een positief voorbeeld is Zimbabwe en een negatief voorbeeld is Kenya.

2.1. a. Zimbabwe

Het debat over landhervorming in Zimbabwe is gepolariseerd. Sommigen benadrukken dat land van blanken is bezet en weggegeven aan politieke vrienden van de regeringsleider die niet veel notie hebben van de landbouw. Anderen denken vooral aan het ‘Snelle route naar landhervorming’- programma van Zimbabwe, waarmee kleinschalige bedrijfjes van zwarte boeren een kans hebben gekregen.

Twee studies ondersteunen deze laatste visie: een onderzoek dat 400 huishoudens betrof en een ander onderzoek waarin de resultaten van landhervormingen sinds 2000 in 6 districten werden geëvalueerd. Uit allebei deze studies komt het beeld naar voren dat kleine boeren productief investeren in de nieuwe 'reestlements'. In de provincie Masvingo werd 28% van het land overgedragen, en elk gezin heeft ongeveer 2000 dollar geïnvesteerd in land en agrarische ontwikkeling. Dat betrof voor de helft huisvesting en vee, en ontginning. In het onderzoek naar de 6 districten betrof het de bouw van een boerderij (62%), de aanschaf van vee (13,4%) en irrigatie. (10,3%). Er komt een beeld uit naar voren dat uitstijgt boven 'subsistence farming' (landbouw alleen voor eigen gebruik): men grijpt nieuwe agrarische kansen. Bijvoorbeeld verkoop en verwerking van de producten, en investeringen in winkeltjes, scholen, wegen en kerken. Er komen nieuwe patronen van sociale organisatie uit voort. Jammer genoeg worden aan vrouwen nog niet dezelfde kansen geboden, en is er vaak sprake van losarbeiders, en voor sommigen blijft het een moeilijke strijd om het bestaan. Maar dit zijn voor 60% 'gewone' boeren, geen politieke vriendjes van de machthebbers. Er zijn 100.000 kleine bedrijven bij gekomen in de basis van de inkomens-pyramide, en de meeste bedrijven zijn kleine gemengde bedrijven; de grootschalige commerciële bedrijven zijn niet langer in de meerderheid. Men noemt dit wel 'accumulation from below', en dit is des te opmerkelijker als men bedenkt dat de hervormingen die in de jaren 1990 door de Wereldbank werden gepromoot juist de ongelijke verdeling van land die dateerde uit de koloniale tijd legaliseerden ('accumulation from above').

2.1.b. Herdersvolken en agrarische veranderingen in de Tana Delta in Kenya.

Nomaden die hun vee hoeden worden over het algemeen in Kenya gezien als achtergebleven volkeren die niet bij de moderne tijd horen. Het Keniaanse parlement prefereert individueel landbezit boven gemeenschappelijk landbezit, en stimuleert investeringen door het buitenland. In de Tana Delta is al veel land aan buitenlanders en aan rijke Kenianen verkocht (zie het lijstje in het rapport), wat vooral gevolgen heeft voor de watervoorziening. Nomaden volgen de graas-cyclus en daardoor zijn ze nauw verbonden met een uitgebalanceerd ecosysteem. Als sommige stukken land een andere bestemming krijgen zakt het hele economische systeem in elkaar.

'Land and water grabbing' wordt vaak gerechtvaardigd met het argument dat zulke projecten het meest opbrengen. De vergelijking tussen een suikerriet project in de Tana Delta en scenario's voor alternatieve ontwikkeling (traditionele landbouw, visserij, nomadische veehouderij) wijst echter uit dat de opbrengst hiervan drie keer zo groot is als van de suikerteelt, die bovendien ook nog eens enorm veel (gratis!) water verbruikt en vervuult, waardoor er stroomafwaarts te weinig water is.

Vee hoeden is de meest lucratieve vorm van bewerking van een semi-droge omgeving. Deze manier van leven wordt echter systematisch ondergraven. Boeren in Kenia, Ethiopië en Oeganda zeggen dat de droogte niet zozeer het probleem is als wel de ondermijning van hun overlevingsstrategieën. *'Als we nog toegang zouden hebben tot dezelfde graaslanden als 30 jaar geleden zouden we niet zoveel last gehad hebben van deze droogte en hoefden jullie niet hierheen te komen'*.

Ook de veehoeders passen zich aan: er zijn nieuwe sociale organisaties ontstaan ook wat betreft de verkoop en de handel in vee, en er is sprake van diversificatie en beter water management. Steun voor de rechten van herdersvolken is cruciaal voor de bescherming van de ecosystemen van droge gebieden.

2.2 Agro-ecologie en het 'kleine boeren principe'

Het 'kleine boeren principe', of 'de kleine boeren pedagogiek' betreft het vermogen van kleine boeren om lokale kennis te mobiliseren, door te geven en er ecologisch, sociaal en cultureel hun voordeel mee te doen. Het is een 'boeren-weg' naar ontwikkeling gebaseerd op de principes van voedselsoevereiniteit.

Een voorbeeld van deze door boeren gestuurde ontwikkeling is de agro-ecologische beweging. Vijf principes zijn hiervoor belangrijk:

1. recycling van biomassa en een kringloop van voedingsstoffen,

2. een gunstig bodemklimaat scheppen door de toename van organische stof,
3. het microklimaat beheersen door zonlicht en water retentie en door bodembedekking,
4. biodiversiteit bevorderen,
5. biologische interactie bevorderen en gebruik van pesticiden minimaliseren.

Het is een lokaal gebonden systeem gebaseerd op lokale kennis, wat een verschil is met bijvoorbeeld biologische landbouw die andere inputs gebruikt dan de gangbare landbouw maar minder lokaal gebonden is.

Twee voorbeelden van agro-ecologie:

2.2. a. Agro-bosbouw in Zuidelijk Afrika.

Agro-bosbouw kan o.a. door toevoeging van biomassa aan de bodem en door verbetering van de bodemvruchtbaarheid de veerkracht van het land herstellen of verbeteren. Het zou de achteruitgang van landbouwgronden in Afrika door verdroging tegen kunnen gaan.

In Malawi is in 2007 een project begonnen om maïs te integreren met stikstof-bindende bomen. 200.000 gezinnen (40% van het land) brengen de principes nu in praktijk. De maïsoopbrengst is zonder gebruik van kunstmest omhoog gegaan van 1 ton per hectare naar 2 à 3 ton per hectare. In een tabel is te zien dat ook in Zambia en Mozambique niet alleen de bodemgesteldheid maar ook de voedselzekerheid en inkomenspositie zijn verbeterd. Een nadeel is wel dat het lang duurt eer de bomen groot zijn. Als bomen tussen de gewassen geplant worden kan dit ondervangen worden: de oogst kan gewoon doorgaan. Subsidies voor dit soort projecten lijken beter besteed dan de huidige subsidies aan industriële landbouwpraktijken die veel 'vreemde' input vereisen.

2.2.b De campesino-a-campesino beweging in Cuba

Dedze beweging begon met 200 gezinnen in 1999 en in 2009 deden er 110.000 gezinnen aan mee, meer dan een derde van de boerenbevolking. Boerenfamilies die succes boekten met bepaalde agro-ecologische methodes lieten met behulp van promotoren en coördinatoren andere boerenfamilies kennis maken met hun methodes, Deze boer-tot-boer uitwisseling ('horizontale communicatie') bleek zeer effectief. De staat stimuleerde de opzet van coöperaties en 80 % van het land dat voorheen van de staat was werd overgedragen aan coöperaties en individuele boeren.

Cuba ging van een groot voedseltekort naar een import van slechts 16%, en het gebruik van pesticiden is teruggebracht met 72%. Cuba heeft nu de beste productiecijfers van Zuid Amerika en het Caraïbisch gebied. Stedelingen zijn weer boer geworden, en ook de stadslandbouw heeft een grote vlucht genomen. Kan dit elders gereproduceerd worden? In de meeste landen ontbreekt het aan de sociale dynamiek die nodig is voor een wijd verbreide overstap naar deze methodes. Stimulering door overheden lijkt essentieels. De 'van boer naar boer'- benadering heeft volgens de schrijfster van het rapport veel voordelen boven de 'projecten' die NGO's aanbieden.

Via Campesina, IAAASTD en Olivier de Schutter stimuleren deze benadering.

2.3. Alternatieve voedselnetwerken en nieuwe 'nesten van markten'.

Grote agribusiness bedrijven beheersen bijna alle schakels van de voedselketen. Nu de 'national marketing boards' die vooral in angelsaksische landen de landbouw regelden en de minimum-prijs garanties van het vasteland van Europa al ver achter ons liggen hebben de tussenpersonen in de geliberaliseerde markt hun marges enorm vergroot en moeten de primaire producenten (= de boeren) maar rond zien te komen van heel smalle of geen marges. Een 'bushel' koren werd in 1998 verkocht voor 4 dollar maar een 'bushel' cornflakes voor 133 dollar.

Tegen deze achtergrond is de opkomst van alternatieve voedselnetwerken en de nieuwe 'nesten van markten' interessant. Kortere ketens, autonoom beheer, en wederkerigheid en onderling begrip kenmerken deze systemen. (De term 'nested markets' betreft een groep dorpen die wel onderling

handelen maar nauwelijks met de grootschalige retail handel drijven. Vaak is een dorp gespecialiseerd in een product of ambacht dat de andere dorpen ook kunnen gebruiken.)

Twee voorbeelden:

2.3.a: Community supported agriculture in Europa.

Als ‘betaling’ voor vers voedsel van goede kwaliteit en van vertrouwde herkomst helpen consumenten de boeren aan een stabiel inkomen door bestellingen te plaatsen of contracten af te sluiten die een heel seizoen beslaan. (zie www.urgenci.org). Zie ook het ‘CSA for Europe’ project, 2011-2013, dat de principes verbreedt naar nieuwe lidstaten. (Zie de tekst voor verdere voorbeelden en discussie). Een lossere structuur bieden de veel voorkomende groentepakketten en boerenmarkten. Er is ook vooral in Frankrijk en in mindere mate in Engeland een soort ‘crowdsourcing’ op gang gekomen voor de aankoop van landbouwgrond die anders waarschijnlijk naar andere doeleinden zou gaan. Deze grond wordt dan verhuurd of verkocht aan mensen die willen gaan boeren. Het landbouwbeleid zou dit alles moeten stimuleren. In Europa worden nu de CAP-gelden besteed aan een ‘concurrerende’ landbouw die afhankelijk is van import en gericht op export. Als deze gelden zouden worden ingezet voor de bovengenoemde initiatieven zouden ook in Europa de ‘relocalisatie’ strategieën meer algemeen ingang kunnen vinden.

2.3.b. Brazilië.

Met de term ‘Plattelandsontwikkeling’ kun je alle kanten op; het hangt er maar vanaf hoe de overheid invulling geeft aan dat begrip. In Brazilië zijn er zelfs twee verschillende ministeries die de twee kanten van de medaille zichtbaar maken. Enerzijds is er de enorme uitbreiding van de Braziliaanse agribusiness die gepaard gaat met ‘land grabs’ - waarin de staat vaak wel deelnemer is - anderzijds steunt de Braziliaanse regering uitdrukkelijk de kleinschalige landbouw.

Wat dit laatste betreft: er zijn sinds 1994 voor 31 miljard leningen verstrekt waardoor de gezinsbedrijven tot 2006 met 10% zijn toegenomen, zowel in aantal als in productie. Ook de agro-ecologische beweging wordt gesteund door middel van het ‘Proambiente’ beleid dat technische en financiële steun biedt.

Het schoolmaaltijden- en aanbestedings-programma dat bepaalt dat 30% lokaal moet worden ingekocht heeft veel bijgedragen aan de ontwikkeling van de lokale landbouw. 10% Van het totale aantal kleine gezinsbedrijven profiteert hiervan. Ze hebben zich aaneengesloten in groepen die voor dit doel zijn geregistreerd bij de ‘National Supply Company’.

Dit Braziliaanse voorbeeld toont aan dat overheden een cruciale rol kunnen spelen in de arbeidsomstandigheden van boeren en het recht op voedsel van de consumenten.

2.4 Het ‘Inclusieve’ zakelijke model

De overheidssteun voor de landbouw is teruggetrokken onder het mom ‘de privé sector kan dat beter’. Het investerings-gat wordt geschat op 83 tot 90 miljard per jaar. En nu land zo’n aantrekkelijke investering wordt staan privé investeerders inderdaad te popelen om daar in te springen.

Is het ook mogelijk daarbij rekening te houden met de rechten, belangen en het potentieel van kleinschalige landbouw?

Hier volgen drie voorbeelden van ‘inclusieve’ investeringen.

2.4.a.: Contract farming.

Contract farming is een tevoren overeengekomen contract tussen boer en afnemer waarin de koopprijs, opleveringsdatum, hoeveelheid en kwaliteit van een bepaalde productie wordt geregeld. Vaak is ook nog sprake van levering van zaad en pesticiden en technische kennis door de afnemer, waardoor wat van de opbrengst af gaat.

Het is een veel voorkomend mechanisme: wereldwijd wordt de helft van de levering van varkensvlees en tweederde van de kip en eieren via zulke contracten geleverd. Het mechanisme wordt vaak gepresenteerd als een alternatief voor grootschalige aankoop en verhuur van land.

In veel gevallen verdienen de boeren tijdelijk inderdaad het dubbele van wat hun collega's verdienen (UNCTAD noemt voorbeelden in Guatemala Kenia) hoewel het vaak gaat om mannen die toch al iets grotere bedrijfjes hebben. Zij zijn wel in een afhankelijke positie die door de eigenaren soms wordt uitgebuit.

Er zijn echter ook voorbeelden van contracten waarbij de kleine boeren na afloop slechter af waren dan voorheen (Ethiopië). De controle over je land, je arbeid en je eigendommen blijft bij contractarbeid problematisch.

2.4.b: Het hybride zakelijke model: Kuapa Kokoo in Ghana.

Kuapa Kokoo is een boeren-coöperatie in Ghana van 68.000 boeren die hun cacao verkopen aan de Cocoa Marketing Board, een onderdeel van de Ghanese Cacao Board. Vijf van de 9 bestuursleden van de Kuapa Kokoo LTD zijn cacao boeren en er is een democratische structuur die garandeert dat ook boeren op dorps-niveau hun inbreng hebben.

Kuapa Kokoo heeft 45% van de aandelen in Divine LTD, een Engels Fair Trade chocolade producent die een gegarandeerde afzet vindt via de Body Shop en waaraan het Engelse ontwikkelingsorgaan DFID en engelse NGO's deelnemen.

Het is een geslaagde constructie omdat Kuapa Kokoo in de hele keten actief is maar toch nog steeds een organisatie van boeren is. Een nadeel is dat slechts 20% van de opbrengst als fair trade cacao wordt uitgevoerd terwijl veel kosten verbonden zijn aan de hoge standaarden en inspecties. En niet alle boeren zijn eigenaar van hun land – sommigen moeten huur betalen aan de landeigenaar.

Toch is het een opmerkelijk succes.

c. 'Joint ventures in Zuid Afrika.

In joint ventures zijn de boeren en een agribusiness bedrijf gelijke partners, en boeren hebben invloed op het prijsbeleid, ze hebben toegang tot informatie over het bedrijf en ze krijgen dividend en meer inspraak in de besluitvorming.

In Zuid-Afrika gaat men uit van het 'willing buyer, willing seller' principe: de eigenaar zal niet worden gedwongen te verkopen, maar bij verkoop komen de oorspronkelijke bewoners in beeld als zij dat willen.

Als oorspronkelijke bewoners aanspraak maken op de grond komen joint ventures met de koloniale eigenaren of andere belangstellenden in beeld. Er wordt een 'management contract' getekend waarin de agribusiness partner het land voor de oorspronkelijke bewoners gaat managen en de gemeenschap inkomsten, werk, opleiding en ontwikkelingssubsidies krijgt.

De 13.000 mensen van de Motelele community die 78.000 hectares opeisten in het zuid-oostelijke Limpopo district hebben echter nog niet veel voordeel gehad van hun 4 joint ventures. Twee zijn er beëindigd en twee hebben nog niets of weinig opgebracht. In een van die laatste twee, de Dinaledi joint venture zijn een pakhuis en kantoren en nieuwe computers voor jongeren gerealiseerd en er is 622.000 aan huur betaald, wat de tweede grootste inkomstenbron is voor die gemeenschap. Maar dit neemt niet weg dat over het geheel genomen de mensen slechter af zijn dan voorheen omdat er minder werkgelegenheid is dan onder de eerdere eigenaren. Ondertussen zijn er wel privé ondernemers van buiten de districten aangetrokken.

De Zuid-Afrikaanse regering is beschuldigd van het voortrekken van grootschalige commerciële landbouw. Zij wil nu overstappen op een lossere pacht-verband tussen boerenorganisaties en privé ondernemingen, wat nog steeds geen echte agrarische hervorming ten voordele van kleine boeren is.

3. CONCLUSIE

Nu het landbezit steeds meer geconcentreerd wordt in de handen van de dominante sociale klasse is een debat over de toekomst van de landbouw hoogst noodzakelijk. Volgens de ‘modernisering’-visie is het ‘get big or get out’ voor de boeren. Maar nu wij alternatieven hebben laten zien willen we suggesties doen voor de versterking van deze alternatieven.

De grootste investeerders overal ter wereld zijn de kleine boeren zelf. Ze mobiliseren een gevarieerd ‘kapitaal’ (menselijk, intellectueel, fysiek en financieel) voor de exploitatie van hun natuurlijke en fysieke bronnen. Zie de voorbeelden in Zimbabwe en in Kenia, hoewel in dit laatste land de regering de herdersvolken tegenwerkt door de verbodsbepaling van het landbezit.

De kracht van de ‘boeren-pedagogiek’ komt in alle voorbeelden terug, hoewel dat vooral in Latijns Amerika en de Caraïben effectief is gebleken. Het bleek ook dat er veel te winnen is bij overheidsinvesteringen.

‘Laten we de staat er weer bij betrekken’, aldus verschillende wetenschappers. Dat kan tot goede resultaten leiden (Brazilië) of het kan verkeerd uitwerken (Brazilië, Zuid Afrika). Overheden moeten vooral de overheveling voorkomen van landbezit en inkomen van de plattelandsbevolking naar investeerders van overal ter wereld die hun kapitaal willen vermeerderen. Zij kunnen ook een constructievere rol spelen door land te re-distribueren, mededingingswetten in te zetten om de monopolies van agri-food bedrijven te breken, boeren-coöperaties te steunen, ‘Food Policy Councils’ te stimuleren, te investeren in ‘public goods’ en het ‘Recht op Voedsel’ te steunen. Sommige van de genoemde voorbeelden tonen aan dat dit succes kan hebben.

Het voorbeeld van Kuapa Kokoo in Ghana toont aan dat de verbinding van kleinschalige boeren met de agribusiness een ongemakkelijke combinatie blijft, daarom lijken voedselstrategieën die gebaseerd zijn op horizontale voedselnetwerken meer perspectief te bieden dan hiërarchische voedselketens.

Het achterliggende idee van het Kuaspa Kokoo concept is dat markttoegang het grootste probleem is voor kleine boeren. Maar sommige wetenschappers wijzen erop dat opname in zeer ongelijke markten ook armoede kan veroorzaken en bestendigen. Zie het voorbeeld van contract farming.

De tegenbeweging voor een rechtvaardiger en duurzamer wereld-voedselsysteem moet dus niet alleen focussen op financieel kapitaal maar ook menselijk, fysiek en sociaal kapitaal, en dergelijke investeringen moeten de solidariteit en de politieke rechten en mensenrechten versterken.

Een nuttig referentiekader daarvoor zijn ‘gereedschappen’ zoals:

- Voluntary Guidelines on Responsible Governance in Land and Natural Resource Tenure,
- Minimum Human Principles Applicable to Large-Scale land Acquisitions or Leases (De Schutter)
- the Right to Food Approach (de Schutter)

Alleen door een strijdbare inzet kunnen bovengenoemde positieve landbouw-ontwikkelingen worden gerealiseerd.